

Şâirân-ı Hâssa

Yrd. Doç. Dr. Hikmet TOKER*

Atıf / ©- Toker, H. (2014). Şâirân-ı Hâssa, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (1), 169-185.

Öz- 19. yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı hânedânının Dolmabahçe Sarayı'nda ikamet etmeye başlamasının ardından, değişen saray yaşantısı, bu mekândaki mûsikî hayatını da etkilemiştir. Yeni sarayın şartlarına göre sarayda hizmet eden kurumlar da şekil değiştirmiş ve diğer dönemlerden çok farklı bir kurumsal yapı meydana gelmiştir. Bu yeni sistemde her biri farklı mûsikî türleri icrâ eden topluluklar kurulmuş ve Mûsikâ-yı Hümâyûn'a bağlı olarak hizmet vermişlerdir. Çalışmamız bu topluluklar arasında yer alan ve sarayda âşık mûsikîsi icrâ etmekle görevli olan Şâirân-ı Hâssa hakkında bilgiler vermektedir. Makalemizde bu topluluğun kurumsal yapısı ve mevcûdu hakkında arşiv belgelerine dayalı olarak sunulan bilgiler yer almaktadır. Ayrıca bu çalışmamızla Şâirân-ı Hâssa mensupları ile alâkalı "Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde" bulunan bazı belgeler gün yüzüne çıkarılmıştır. Son olarak şâirân-ı hâsanın icrâ şekli hakkında elde bulunan mahdût sayıdaki kaynaklardan yararlanılarak bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler- Âşık mûsikîsi, saz şâirleri, Osmanlı sarayı, Türk Halk Müziği, Mûsikâ-yı Hümâyûn, Mâbeyn-i Hümâyûn

I. Giriş

I.I. Sınırlar ve Metodoloji

Edebiyat ve müzik tarihimizin önemli figürlerinden olan saz-şâirlerinin Osmanlı saraylarındaki varlıkları hakkında bazı kaynaklarda bilgilere rastlamak mümkündür. Bu çalışmamız Osmanlı hânedânının Topkapı Sarayı'ndan Dolmabahçe Sarayına geçişiyle oluşan yeni saray sistemiyle oluşan kurumlardan olan Şâirân-ı Hâssa hakkında bilgiler vermektedir.

* İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuarı Osmanlı Dönemi Müziği Araştırma Merkezi, e-posta: hikmet_toker@hotmail.com

Topkapı Sarayı'nda sanatkârlar Enderûn'a bağlı odalara alınıyor, bu odalarda bulunan ustalar tarafından verilen eğitimle yetiştiriliyor ve belirli bir seviyeye ulaşanlar sarayda icrâyı sanat etmeye başlıyorlardı. Enderûn teşkilatının kurulduğu ilk yıllarda çeşitli odalarda yürütülen bu fâaliyet IV. Murat'ın(1623- 1640) Seferli Odasını kurmasının ardından ağırlıklı olarak burada yürütülmüştür.¹

Dolmabahçe Sarayı'nın kurulması ve odalara dayalı bu yapılanmanın yok olması ile sarayda yeni bir kurumsal yapılanmaya ihtiyaç duyulmuştur. Bu yapılanmaya göre sarayda bulunan bütün müzik toplulukları Mûsikâ-yı Hümâyûn çatısı altına alınmıştır. Ancak bu kurumlar resmîyette "Mûsikâ-yı Hümâyûna" fiiliyatta ise ise "Mâbeyn-i Hümâyûna" bağlı olarak faaliyet göstermişlerdir. Bu kurumlar şu şekilde örgütlenmiştir:

Çalışmamız yukarıda ismi zikredilen kurumlardan biri olan Şâîrân-ı Hâssa hakkında bilgiler vermektedir. Bu bilgiler Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde gerçekleştirdiğimiz belge taramasına ve yaptığımız literatür incelemesine dayanmaktadır. Bu çalışma ile Şâîrân-ı Hâssa ve kurumsal yapısı hakkında somut bulgular edinilmesi amaçlanmış ve buradan hareketle Osmanlı Sarayı'nda saz-şâîrlerinin işgal ettiği mevkînin gözler önüne serilmesi sağlanmaya çalışılmıştır.²

I. II. İslâm Öncesi Devirlerden XIX. Yüzyıla Kadar Türk Saraylarında Bulunan Saz-şâîrlere Bir Nazar:

Doğu Türkleri arasında "saz-şâîr"³ kelimesine karşılık gelen *Bahşı* kelimesi *Baksı* ve *Baksa*'dan türemiştir. Bu kelime Anadolu Türkleri arasında kullanılmamış bunun yerine "*âşık*" kelimesi isti'mal edilmiştir.⁴ *Baksaların* İslam öncesi Türk toplumlarında hastalıklara yardımcı olmak amacıyla kenarları zillerle süslenmiş bir kemençe (Kobuz) ile destanlar okudukları bilinmektedir.⁵ Yukarıda da bahsettiğimiz gibi daha sonra "*bahşı*" adını alan saz-şâîrleri Türk toplumlarında daima var olmuşlardır.

Osmanlı Saray kültürünün prototipi olan Selçuklu saray hayatında şâîrlerin yer bulunduğu tarihi kaynaklarda görülmektedir. Selçuklu hükümdarı Kılıçarslan'a ithâf edilen *Rahâtu's Sudûr* adlı eserde sultanların ölümlerinin ardından iyi bir ad bırakmak için şâîrlere ve fâzîl ne-

¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlılar Zamanında Saraylarda Mûsikî Hayatı", *Bellekten*, Ankara 1977, sy. 161, s. 80.

² Hikmet Toker, *Sultan Abdülaziz Döneminde Osmanlı Sarayı'nda Mûsikî*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012, s. 38, 141.

³ Bahaeddin Ögel "saz şâiri" yerine "sazlı destancı" kelimesini kullanmıştır.

⁴ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 6.

⁵ Ögel, s. 7.

dimlerle oturup kalkmaları gerektiği yazılmıştır. Bu durum Selçuklu saraylarında şâirlerin önemli bir mevki işgal ettiğini göstermektedir.⁶

Halil İnalıcık'ın , *Has-bağçede 'Ays u Tarab* adlı eserinde verdiği bazı bilgilerden, Selçuklu hükümdarları tarafından düzenlenen "toy" larda saz-şâirlerinin icrâ-yı sanat yaptıkları anlaşılmaktadır. İnalıcık, İbn-i Bibi tarafından kaleme alınan *Muhtasar* adlı eserde ozanların zaferlerden sonra, kopuzlarla destanlar söylediklerine dair bilgiler bulunduğunu beyan etmiştir.⁷

Selçuklu Sultanı Sencer'in emrinde bazı şâirler bulunduğu bilinmektedir. Ayrıca Toğan Şah'ın şâirlere itibar ettiği ve nedimleri arasında bazı şâirler olduğu bilinmektedir. Bunların dışında birçok Selçuklu emir ve sultanının huzurunda şiirler okuduğuna ve şâirlerin bu hükümdarlar tarafından himaye edildiğine dair kaynaklarda bilgiler bulmak mümkündür.⁸ Bu şâirler arasında saz-şâirleri olduğuna dair müspet bilgiler yoktur ancak Selçuklu devletinin hemen ardından kurulan Osmanlı devletinin ilk yıllarında saz-şâirlerinin hükümdarlar önünde sıklıkla icrâ-yı sanat ettikleri düşünülecek olursa mezkur şâirler arasında saz-şâirlerinin olduğu düşünülebilir.

Osmanlı devletinin kuruluşunun ardından, saray yaşantısı içinde sanatçılar görev almaya başlamıştır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı kuruluşun ilk döneminde yaşanan savaşlar ve idarî sıkıntılar sebebiyle saraydaki mûsikî yaşantısının kesintilere uğradığını ancak II. Murâd döneminde saray hayatında mûsikînin önemini artırdığını yazmıştır.⁹ Bu durum saz-şâirleri için de geçerlidir. Bülent Aksoy , Bertrandon Brocquiere'in hatıratında Edirne'de II. Murat sarayında katıldığı bir ziyafette iki saz-şâirinin okuduğu kahramanlık destanlarını dinlediğini aktardığını yazmıştır.¹⁰

Bülent Aksoy'un Avrupalı seyyahların gözlemlerini aktardığı çalışmasında saz şâirlerinin Osmanlı kültür yaşantısında işgal ettikleri mevkiye dair bilgiler verdiği görülmektedir. Örneğin 16. Yüzyılda Osmanlıların yaşantısı hakkında bir kitap yazan Bartholemeus Georgievitz'in "*Türklerin sözsüz müzikte hiçbir hünerleri olmadığını ancak şiirde mahir olduklarını ve şâirlerine âşık adı verildiğini*" beyan ettiği sözlerine Aksoy'un bu çalışmasında yer verilmiştir.¹¹

Saz-şâirliğinin Osmanlıların yaşantısında işgal ettiği mevkiye dair birçok kaynaktan bilgiler bulunmaktadır. Fuad Köprülü "*Âşık Tarzının Menşe' ve Tekâmülü*" adlı çalışmasında halkın büyük kısmının, klasik şiir formlarındaki eserlerden ziyade Âşık Edebiyatı formlarında

⁶ Doç. Dr. Adnan Karaismailoğlu , " Selçuklu Sarayında Şiir ve Şâir", V. *Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Seminerleri*, Konya 1996, s. 134.

⁷ Halil İnalıcık, *Has-bağçede 'Ays u Tarab (Nedimler Şâirler, Mutribler)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 62.

⁸ Karaismailoğlu, s. 137.

⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlı'lar Zamanında Saraylarda Mûsikî Hayatı", *Bellekten*, Ankara 1977, sy. 161, s. 80.

¹⁰ Bülent Aksoy, *Avrupalı Gezginler'in Gözüyle Osmanlılar'da Mûsikî*, Pan Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 29.

¹¹ Aksoy, s. 46.

teelif edilen eserlere teveccüh gösterdiğini belirtmiştir.¹² Yazar ayrıca aşık tarzının sadece avam arasında değil yönetici sınıf arasında da rağbet gördüğünü belirtmiştir.¹³ Köprülü âşık tarzı şairlerin bu yoğun etki alanının hânedân mensuplarını bile kapsadığını belirtmiştir. Yazar bu duruma örnek olarak IV. Mehmet'in eşlerinden olan Afife Sultan'ın eşi Sultan'ın tahttan zorunlu olarak uzaklaştırılması üzerine hece vezniyle yazdığı " bana hayf değil mi? Sultan Mehmed" adlı eseri göstermiştir.¹⁴

Halil İnalçık, edebiyat ve müzik tarihimizin en önemli kaynaklarından olan *Şuara Tezkirelerinde* çoğu zaman hece vezniyle şiir yazar şâirlere yer verilmediğini belirtmiştir.¹⁵ Ancak, bazı şâirlerin halk şiiri icrâcılığının yanı sıra divân şiiri de yazarak bu tezkirelere girebilmiş olduklarını düşünmekteyiz. Bu yüzden bazı önemli tezkirelerde yer alan yeniçeri şâirlerden bahsetmek istiyoruz. Beyânî Tezkiresinde Aşıkî mahlaslı bir saz-şâirinin aslen yeniçeri olduğundan bahsedilmektedir.¹⁶ Önemli şuara tezkirelerinden olan *Latîfî Tezkiresinde* de Hüdâî mahlaslı bir yeniçerinin kayıtlarına rastlanmaktadır.¹⁷ Ünlü edebiyat tarihi araştırmacısı Fuad Köprülü Hicrî onuncu asırda yaşamış bir saz-şâiri olan Öksüz Dede'nin aslen yeniçeri olduğunu beyan etmiştir.¹⁸ Bazı kaynaklarda özellikle halk şiirinin en çok revaç bulduğu 11. Asr-ı hicrîde yeniçeri levend ve sipahi ocaklarından yetişen bazı aşıklara ait eserlerin ülke sathına yayıldığını gösteren bilgiler vardır.¹⁹ Süleyman Şenel âşıkların çeşitli isimlerle sınıflandırıldıklarını belirtmiş, bu sınıflardan birinin ise "Yeniçeri Âşıkları" sınıfı olduğunu beyan etmiştir.²⁰ Evliya Çelebi çöğürün ekseriyetle yeniçeriler tarafından çalınan bir saz olduğunu belirtmiştir.²¹ Ayrıca Evliya Çelebi IV. Murat dönemi sadrazamlarından İpşir Paşa'nın sadaret alayında on iki adet çöğür çalan yeniçeri şairinin katıldığını belirtmiştir.²² Bu bulgular yeniçeriler arasında önemli sayıda saz-şâiri olduğunun göstergesidir.

Erman Artun, Türklerin İslâm'ı kabulünden sonra ortaya çıkan âşık edebiyatının ozan-baksı geleneğinden ayrı bir edebiyat formu olduğunu belirtmiştir. Artun bu formun oluş-

¹² Köprülüzüade Mehmed Fuad, " Türk Edebiyatında Âşık Tarzının Menşe' ve Tekâmülü", *Milî Tebattuar Mecmuası*, Mart- Nisan 1331, c.1, sy1. ,15.

¹³ Köprülüzüade Mehmed Fuad, " Türk Edebiyatında Âşık Tarzının Menşe' ve Tekâmülü", s. 16.

¹⁴ Köprülüzüade Mehmed Fuad, " Türk Edebiyatında Âşık Tarzının Menşe' ve Tekâmülü", s. 24.

¹⁵ Halil İnalçık, *Şâir ve Patron*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2003, s. 52.

¹⁶ Beyânî Mustafa bin Carullah, Haz, Dr. İbrahim Kutluk, *Tezkiretü's-şuara*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997, s. 147.

¹⁷ Latîfî, Haz. Yrd. Doç. Dr. Rıdvan Canım, *Tezkiretü's-şuara ve Tabsıratü'n- Nüzama*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2000, s.245.

¹⁸ Köprülüzüade Mehmet Fuad , "Öksüz Dede" *Hayat Mecmuası*, Ankara 13 Teşrinievvel 1927, c. 2, sy. 46, s. 385 .

¹⁹ M. Şakir Ülkütaşır, "Âşık", *İslam Türk Ansiklopedisi*, Âsar-ı İlmiye Kütüphanesi, İstanbul 1941, s. 591.

²⁰ Süleyman Şenel, *Kastamonu'da Âşık Fasılları (Türler, Çeşitler, Çeşitlemeler)*, Kamonu Valiliği İl Özel İdâresi Yayınları, İstanbul 2007, c. I, s. 9.

²¹ Evliya Çelebi, Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, *Seyahatnâme*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, c.1 Kitap1, s. 640

²² Evliya Çelebi, c. 3, s. 281.

masında Bektâşî olan ve ordu şâiri olarak da adlandırılan Yeniçeri saz-şâirlerinin diğer tekkelere mensup şâirlerle birlikte önemli bir rol oynadıklarını belirtmiştir.²³

Yukarıda sıraladığımız bilgiler saz-şâirlerinin Osmanlı devletinin toplum hayatı içinde önemli bir mevki işgal ettiğini göstermektedir. Ayrıca yukarıda özellikle devletin kuruluş yıllarında saz-şâirlerinin saray yaşantısı içinde de yer aldıklarına dair bilgiler verdik. Pekî bu bilgilere dayanarak Osmanlı saray yaşantısı içinde saz-şâirlerinin devamlı olarak kendilerine bir yer buldukları söylenebilir mi?

Bu soruya cevap verebilmek için tarihsel süreçle ilgili elimizde bulunan bazı belgelerden faydalanabiliriz. Bu belgeler saray içerisinde saz-şâirlerinin tam manası ile kurumsal bir yapıya sahip olmasalar da dönem dönem icrâ-yı sanat yaptıklarını gösterir mahiyettedir. Şimdi kısaca bu belgeler üzerinde duralım: Mâbeyn-i Hümâyûndan maaş alanları gösterir mahiyette olan 973 (1565- 1566) yılına ait bir belgede sarayda bulunan müneccîmân ve şâirler başlığı altında üç şâirin adı verilmektedir. Bu isimler Mâî, Şefî ve Hayâlidir.²⁴

1163 (1749- 1750) yılının Recep ayında sultanın hazinesinden yapılan harcamaları gösteren başka bir belgede ise çöğür çalan iki adet şâire ihanda bulunduğu görülmektedir.²⁵

Fuad Köprülü "çöğürçü" kelimesinin Osmanlılarda sıklıkla âşık kelimesine karşılık olarak kullanıldığını beyan etmiştir. Bu durumda sarayda bulunan çöğürçülerin yüksek ihtimalle saz-şâiri olduğu düşünülebilir. "İ.E.SM" dosya tasnifinde bulunan Çöğürçü Âmâ Ahmet Çelebi'ye ait vazife akçesini gösteren makbuz bu açıdan sarayda saz-şâirlerinin varlığı ile ilgili bir delil olarak sunulabilir.²⁶

Diğer bazı kaynaklarda da sarayda bulunan saz-şâirlerine dair bilgilere ulaşmak mümkündür. Fuad Köprülü 18. Yüzyıl saz-şâirleri hakkında bilgi verdiği çalışmasında ünlü nakkaş Levnî'nin aynı zamanda bir saz şâiri olduğunu beyan etmiştir. Köprülü yazısının devamında Levnî'nin ünlü saz şâiri Aşık Ömer'in bir resmini yaptığını belirtmiştir. Bu durum Aşık Ömer'inde Osmanlı seçkin zümresi tarafından tanınan bir sanatçı olduğunu göstermektedir.²⁷ Evliya Çelebi, Celali Hasan Paşa tarafından Uşşak'tan getirilen İtâkî adlı bir saz şâirinin Hasan Paşa'nın isyanı sebebiyle maiyetinin idam edilmesi sırasında pâdişâh IV. Mehmet tarafından affedildiğini ve başta pâdişâh olmak üzere tüm erkândan büyük ihسانlar aldığını belirtmiştir. Ayrıca bu saz şâirinin çok iyi düzeyde çöğür çaldığını beyan etmiştir.²⁸ Şuara tezkirelerinde ve muhtelif kaynaklarda sarayda sultanların çeşitli hizmetlerinde bulunan pekçok şâire ait bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca şehzâdelerin ve çeşitli yöneticilerin emrinde şâirler bulunduğu görülmektedir. Bu şâirlerin bazılarının saz-şâiri olması muhtemeldir.

²³ Doç. Dr. Erman Artun, *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2001, s. 34.

²⁴ BOA, HH.d, 10141.

²⁵ BOA, HH.d, 84

²⁶ BOA, İE. SM, 13/ 1332.

²⁷ M. Fuad Köprülü, *Türk Saz Şâirleri III*, Güven Basımevi, Ankara 1962, s. 395.

²⁸ Evliya Çelebi, c. 5. , s. 143.

II. Şâiran-ı Hâssa

II.I. 19. Yüzyılda Saz- Şâirliği

19. yüzyılda saz-şâirlerinin icrâ şekilleri ve alanlarında değışiklikler meydana geldiği bazı önemli bilim adamlarınca dile getirilmiştir. Âşık mûsikîsi konusunun önemli uzmanlarından olan Süleyman Şenel, bazı âşıkların saraya ve seçkin zümreye hitap edebilmek amacıyla divan edebiyatı şiir tarzına yakın bir tarzı benimsediklerini aktarmıştır.²⁹ 17. Yüzyılda hissedilmeye başlanan bu durum 19. Yüzyılda baskın bir hal almıştır. Bu hususa Fuad Köprülü de değinmiş, mezkur yüzyılda saz-şâirlerinin kalem şâirleri ile rekabet edebilmek için aruz vezniyle yazma ve hece vezni ile yazdığı şiirlerde yabancı kelimeler kullanma heveslerinin arttığını belirtmiştir. Köprülü ayrıca bu yüzyılda saz-şâirlerinin seçkin sınıftan gördükleri teveccühün arttığını ancak bu durumun saz-şâirlerini halk beğenisinden uzaklaştırdığını belirtmiştir.³⁰

Bu yüzyılda saz şâirlerinin büyük şehirlerde önemli bir mevki işgal ettikleri bilinmektedir. Özellikle İstanbul'da âşıkların muazzam bir teşkilata sahip olmaları ve "âşıklar kâhyası" denilen bir görevlinin yönettiği bir loncaya bağlı olarak çalıştıkları bazı kaynaklarda belirtilmektedir.³¹ Bu yüzyılda İstanbul'da kurulmaya başlayan "semâî kahveleri" ne âşıkların devam ettikleri bilinmektedir. M. Halid Bayrı bu kahvelerde icrâ edilen şiire "meydan şiiri", icrâcılarına ise "meydan şâiri" demenin uygun olacağını belirtmiştir. Ayrıca Sultan Abdülaziz ve II. Abdülhamid dönemlerinde semâî kahvelerinde icrâ-yı sanat yapan şâirlerin adlarını vermiştir. Bu isimler arasında çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde kendisinden ayrıntılı olarak bahsedeceğimiz Gedâyî'nin adı da yer almaktadır.³²

Fuad Köprülü semâî kahvelerinin en meşhurunun Tavuk Pazarı'nda yer aldığını bu kahvenin aynı zamanda âşıklar kahyasının görevini ifa ettiği mekan olduğunu beyan etmiştir.³³

Bu kahvelerde yapılan sanatın icrâ şekilleri hakkında mahdut seviyede bilgi bulunmaktadır. Osman Cemal Kaygılı tarafından yapılan "Semâî Kahveleri" adlı çalışma bu konuda en ayrıntılı bilgilerin verildiği kaynaklardandır. Şâiran-ı Hâssa'nın sarayda yaptığı icrânın bu kahvelerde yapılan icrânın bir benzeri olacağı âşikârdır, bu sebepten yazarın semâî kahvelerinde yapılan icrâ-yı sanat hakkında bilgiler verdiği şu satırları çalışmamıza dâhil etmeyi uygun gördük:

"Bunların oynadıkları oyunlar ya mâni, semâî, koşma, kalenderî, divan, yıldız, fasılları arasın da ayrı bir fasıl teşkil eder, yahut okuyup çalma işi tamamıyla bittikten sonra oyunlara başlanırdı. Bu oyunlar bildiğimiz gibi " Çiftetelli, Köçek. Ağırlama, Kasap, Düşün Havası, Helvazi gibi bir çeşit alaturka polka olan zeybek oyunlarıdır. Bunlardan bıçak oyununu en iyi oynayan Unkapanlı Halid Hâca idi.

²⁹ Süleyman Şenel, "Âşık Mûsikîsi", *DİA*, Türk Diyanet Vakfı, İstanbul 1991, c. 3. s. 554.

³⁰ M. Fuad Köprülü, *Türk Saz Şâirleri (19. Yüzyıl Saz Şâirleri)*, Mill Kültür ,Ankara 1964, s. 525- 526.

³¹ Köprülü, *Türk Saz Şâirleri (19. Yüzyıl Saz Şâirleri)*, s. 526.

³² M. Halid Bayrı, *İstanbul Folkloru*, Baha Yayınları, İstanbul 1972, s. 85.

³³ Köprülü, *Türk Saz Şâirleri (19. Yüzyıl Saz Şâirleri)*, s. 527.

Biraz yukarıda manî, semâî vesaireden bahsederken Divân ile Yıldız demiştim. Bu divanlar gâh koşma gibi, 6-5, gâh da aruz ile yazılırlardı. Hele Yıldız denen şeyi herkes söyleyemezdi; çünkü makamı ötekilerden büsbütün başka idi."³⁴

Kaygılı kitabının ilerleyen kısımlarında fasılların yapılış şekli hakkında da bilgiler vermiştir; buna göre semâî kahvelerinde şu sıra ile icrâ-yı sanat yapılırdı :

- Semâî kahvelerinde icrâya önce mâni ile başlanırdı.
- Asıl mâni, koşma, semâî faslı başlamadan önce çalgılı kahve muzikası adı verilen bir klarnet, bir çığırta, düdük, bir çifte nâra, bir darbuka, bir zilli maşadan oluşan orkestra mûsikî icrâsına başlardı. Bunlar önce bir marş, sonra bir polka veya polkaya benzer bir kaç eser devamında alafrangaya yakın bir kaç eser, oyun havaları ve bazı türküler seslendirirlerdi.
- Ardından yarım saat ile bir saat civarında süren mâni faslına geçilirdi.
- Sonra sırasıyla koşma, semâî, divan, yıldız ve destan kalenderiye geçilirdi.³⁵

Mehmet Halid Bayrı ise semâî kahvelerinde yapılan icrâ ile alakalı yukarıda verdiği bilgiler dışında bir de özellikle Ramazan aylarında yapılan atışmalar hakkında bilgiler vermiştir. Konumuzla yakından ilgili olduğundan bu konu üstüne verdiği bilgileri çalışmamıza dahil etmek istedik:

"... Bu hazırlıklar tamamlandıktan sonra semâî kahvesini işleten kimse, meydan şâirlerinden birine başvurur, o da elinden geldiği gücünün yettiği kadar hazırlanır bir muamma tertip ederdi. Bu muamma, bir kutunun dış satırlarına okunaklı çalgıcılara mahsus yerine kapısı üzerine asılırdı. Muammayı tertip eden şâire "çığırta" denirdi. İki meydan şâiri bir kahvede birleştiği halde meydanı bu çığırta açar, rakiplerinin mat olması halinde gerek şâirler, gerekse her ikisinin taraftarları arasında münakaşa çıkması ve hatta çarpışılması ihtimali olduğunda çığırta'nın vazifesi böyle bir vaziyeti önlemektir.

Kış ve Ramazan gecelerinde devam eden bu aleme mevsimin yahut Ramazan'ın bitmesiyle nihayet verilirdi. Son gece çığırta, tertip edip astığı muammayı, başka meydan şâirleri çözmemiş ise kendisi çözer kahve sahibinden ücretini ve bir bohça içinde bir takım iç çamaşırından ibaret hediyesini alır, kahveyi ve buraya gelenleri över meydan kapanırdı."

Süleyman Şenel, *Kastamonu Âşık Fasılları* adlı eserinde, M. Fuad Köprülü tarafından Kastamonulu Âşık Fevzi Efendi'den alınan bilgilere dayanarak yazılan ve 1914'de İkdam mecmuasında neşredilen, Tavukpazarında Âşık fasıllarının yapılış şekillerini gösteren tefrikada verilen bilgileri şu şekilde özetlemiştir:

³⁴ Osman Cemal Kaygılı, *Semâî Kahveleri ve Meydan Şâirleri*, Eminönü Halkevi Yayınları, İstanbul 1937, s. 10.

³⁵ Kaygılı, s. 21.

KASTAMONULU AŞIK FEVZİ EFENDİ'YE GÖRE İSTANBUL'DA ÜÇ KISIMLI AŞIK FASLI ŞEKİLLERİ (TÜRLERİ), ÇEŞİTLERİ VE REPERTUAR ELEMANLARI:

BİRİNCİ KISIM (Yapılış Sırasıyla)

Pişrev: (Çukacıoğlu Ali Paşa Peşrevi) Karcığar ile başlayıp, meyânede Hicaz nağmelerini dolaşır.

Taksim: Fasla Giriş (Reis-i Âşıkân Tarafından) Hüseyinî, Hicaz, Sabâ, Evç, Rast veya Kürdî- Hüseyinî makamlarından; kararı, miyanı yerli yerinde gezinmelerle icrâ edilir.

Gazel: (Reis-i Âşıkân tarafından) “Ya Dost” veya “Ya Hû” terennüm girişli.

Beyt-i Müfred: (Reisi-i Âşıkân Tarafından)

Divân: Meclisde bulunan her âşık ayrı ayrı çalar, okur.

Âşıklar Atışması: (Reis-i Âşıkân Tarafından) , Taşlama: (Atışmayı Açış) Mizâhamiz Tekellümlerle. Diğer Âşıklar Tarafından Taşlama: (Sorulu- Cevaplı)

Yanık Kerem: Karcığar makâmında hece vezinli ve milli neşidelerle. [Manzûme, Şiir]

Garip: Hicaz makâmında.

ARA: Yatsı namazı sebebiyle bir saat kadar.

İKİNCİ KISIM:

Taksin+ Gazel: (Reis-i Âşıkân Tarafından) Sabâ makâmında.

Kalenderi: (Reis-i Âşıkân Tarafından) Sabâ makâmında.

Semâî: (Reis-i Âşıkân Tarafından) Evç veyâhut İsfehân makâmlarında müseddes yâhut muhammes (kısımlı)

Destan: (Reis-i Âşıkân Tarafından) Ceng- cû [savaşmakla ilgili] yâhut ahlâkî yâhut hezl-âmiz [şaka ile karışık] destanlar. Meşhûr Destân Çeşitlerinden: Kerbelâ Destânı (Nevâî'nin), İbrahim Destanı (Perverî'nin)

İKİNCİ KISIMIN SONU (Bir, iki, üç âşık birlikte):

Bülbül Koşması: (Daği Makâmında) ve/ veya **Mütezâd** (Acemaşîran makâmında) ve/ veya **Dü- beyt** ve/ veya **Püskük Kâlenderîsi** veya **Perçem** ve/ veya **Kalenderîsi** (Âşık Erzurumlu Emrahın) ve/ veya **Tâhir Zühre Makâmı** ve/ veya **Köroğlu** ve/ veya **Genc Osman** ve/ veya **Sivastapol** ve/ veya **Yemen Destanânı** ve/ veya **Mısır Destânı**.

ÜÇÜNCÜ KISIM: Mummâ.³⁶

Yukarıda hususiyetlerinden kısaca bahsettiğimiz semâî kahvelerinin özellikle 19.yüzyılda birçok önemli merkezde buldukları bilinmektedir. Bu kahvelerin önemli bir özelliği buralardan şöhretleri yayılan pek çok aşığın ülke çapında tanınmasına olanak sağlamasıdır. Bu mekanlardan ünü İstanbul'a yayılan bazı saz şâirlerinin sarayda da icra-yı sanat yaptıkları

³⁶ Şenel, *Kastamonu Aşık Fasılları*, c. I, s. 27.

bilinmektedir. Bu saz şâîrlerinden oluşan topluluk Şâîrân-ı Hâssa adı altında hizmet vermiştir. Şimdi bu topluluk hakkında bilgiler verelim:

II. II. Şâîrân-ı Hâssa Mevcudu Hakkında :

Saz şâîrlerini konu alan birçok çalışmada II. Mahmûd (1808- 1839) döneminde Osmanlı sarayında hizmet etmek üzere bazı âşıkların hizmete alındığına ve Abdülaziz'in vefatından sonra bu âşıklardan kurulu topluluğun görevine son verildiğine dair bilgiler bulunmaktadır. Şimdi çeşitli yazarlar tarafından verilen bu bilgilere bazı örnekler verelim:

M. Fuad Köprülü II. Mahmûd, Sultan Abdülmecîd (1839- 1861) ve Sultan Abdülaziz (1861- 1876) dönemlerinde saraydan tahsisat alan 20-30 civarında saz-şâîrinin bulunduğunu ve bu âşıkların sultan huzurunda fasıllar yaptığını belirtmiştir.³⁷

Erman Artun II. Mahmûd döneminde saraya bazı saz şâîrlerinin alındığını ve Abdülaziz döneminin sonuna kadar düzenli bir teşkilatları ve loncaları bulunduğunu belirtmiştir. Yazar ayrıca Sultan Abdülaziz devrinden sonra şehir çevrelerinde saz-şâîrlere olan ilginin azaldığını belirtmiştir.³⁸

Saadettin Nüzhet Ergun *Beşiktaşlı Gedâyî* adlı eserinde 19. Yüzyılın önemli saz-şâîrlerinden Gedâyî'nin Sultan huzurunda düzenlenen âşık fasıllarını yönettiğini belirtmiştir.³⁹ Gedâyî hakkında kitap yazan bir diğer isim Yahya Muhtar Dağlı da sarayda âşık fasılları yapıldığı ve Sultan Abdülaziz dönemi boyunca bu fasılları Gedâyî'nin yönettiği yönünde bilgiler vermiştir.⁴⁰

Yukarıda verdiğimiz örneklerde II. Mahmûd dönemi ile II. Abdülhamid dönemleri arasında sarayda kadrolu saz-şâîrleri bulunduğuna dair bilgiler verilmektedir. Ancak bu saz-şâîrlerinden oluşan topluluğun kurumsal bir yapıya sahip olup olmadıkları , kurumsal adları ve mevcudu hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Bu konuda bize en sahih bilgileri verecek kaynak türü şüphesiz ki arşiv belgeleridir. Şimdi elimizde bulunan belgeler ve diğer kaynaklar aracılığı ile Şâîrân-ı Hâssa'nın kurumsal yapısı hakkında bilgiler verelim.

II. III. Şâîrân-ı Hâssa'nın Kurumsal Yapısı:

Sultan'a ait şâîrlere manasına gelen Şâîrân-ı Hâssa kelimesinin birçok arşiv belgesinde sarayda bulunan saz-şâîri topluluğunu karşıladığı görülmektedir. Ancak bu kelimenin daha sıklıkla Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz dönemlerinde kullanıldığını belirtmek gerekir. Özellikle Abdülaziz döneminde hemen hemen tüm belgelerde saz-şâîrleri topluluğu için Şâîrân-

³⁷ Köprülü, *XIX. Asır Saz Şâîrleri*, s. 526.

³⁸ Artun, s. 42- 43.

³⁹ Sadettin Nüzhet, *On Dokuzuncu Asır Şâîrlerinden Beşiktaşlı Gedâyî*, Sühulet Kütüphanesi, İstanbul tarihsiz, s. IX.

³³ Muhtar Yahya Dağlı, *Bektâşî Edebiyatı'ndan Tokatlı Gedâyî Hayatı ve Eserleri*, Maarif Kitaphânesi, İstanbul 1943, s. 15.

ı Hâssa kelimesi kullanılmaktadır. Bu kelime dışında saz-şâirleri topluluğuna karşılık olarak Mâbeyn- Şâirleri kelimesinin de kullanıldığı arşiv kayıtlarında görülmektedir.

Bir çok kaynak da saz-şâirlerinin ilk defa II. Mahmûd tarafından saraya alındığına dâir bilgiler verilmektedir. Elimizde bulunan bazı belgeler II. Mahmûd döneminde bazı saz-şâirlerinin saraya alındığını doğrular mahiyettedir. II. Mahmûd devrinin sonlarında tanzim edilmiş olduğu anlaşılan 1254 (1838- 1839) tarihli bir defterde sarayda görev yapan bazı saz-şâirlerinin adları görülmektedir. Bu isimler şu şekildedir.

Haşimî	Rıfkî	Ferâhî
Küşâdi	Selimî	Kalbî ⁴¹

Sultan II. Mahmûd döneminde sarayda saz-şâirleri istihdam edildiğine dâir bir başka bilgiye de ilerleyen dönemlere ait bir belgede rastlanmaktadır. Sultan Abdülaziz dönemine ait bir maaş çizelgesinde yukarıdaki listede de adını gördüğümüz Ferâhî'nin Mûsikâ-yı Hümâyûn'dan aldığı 200 kuruş maaşın yanı sıra Sultan II. Mahmûd tarafından kendisine tahsis edilen 100 kuruş maaşı da almaya devam ettiği görülmektedir.⁴²

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşıldığı üzere saz- şâirleri II. Mahmûd dönemi ve halefi olan iki oğlu döneminde sarayda hizmet vermiştir. Yine arşiv belgelerinde bu topluluğun başında ser-şâir adı verilen bir şâir bulunduğu dair bilgiler bulunmaktadır. Bu şâirin Mûsikâ-yı Hümâyûna bağlı diğer topluluklarda olduğu gibi kendine bağlı olan müzisyenlerin eğitiminden, icrâya ve personel seçimine kadar hemen her konuda sorumlu olduğu görülmektedir.

Kaynaklarda iki adet ser-şâirin ismine rastlanmaktadır. Bunlar Şair Selimî ve Abdülaziz döneminin hemen tamamında bu görevi üstlenmiş olan Gedâyî'dir. Selimî'nim ser-şâir olduğu, 1278- 1279 (1861- 1863) yıllarına ait bazı maaş kayıtlarından anlaşılmaktadır. Bu kayıtların bulunduğu belgede kendisinden şâir-başı olarak bahsedilmektedir.⁴³ Gedâyî'nin ser-şâir olduğuna dâir ise pek çok kaynakta bilgiler bulunmakatadır. Ayrıca çalışmamızın ilerleyen bölümünde vereceğimiz bir arşiv belgesinde Ahmet bin Mehmet adında bir şahsın ser-şâir olduğu belirtilmektedir.⁴⁴ Bazı kaynaklarda Gedâyî'nin asıl adının Ahmet, baba adının ise Mehmet olduğunun belirtilmesi bu belgede adı geçen ser-şâirin yüksek ihtimalle Gedâyî olduğunu göstermektedir.

Birçok kaynakta Şâiran-ı Hâssa mevcudunun 20 ila 30 kişi arasında değiştiği vurgulanmaktadır. Ancak elimizdeki belgeler bu mevcudun beş ila altı kişi arasında değiştiğini göstermektedir. Şimdi elimizdeki belgelere göre zaman içinde değişiklikler gösteren şâiran mevcudu üzerinde duralım:

Yukarıda verdiğimiz II. Mahmûd dönemine veya hemen sonrasına ait şâiran üyelerini gösteren belgede mezkur dönemde Şâirân-ı Hâssada altı saz-şâirinin hizmet ettiği görülmektedir. Sultan Abdülmecid dönemi ile ilgili elimizde toplu bir maaş listesi bulunmamaktadır. Ancak arşivimizde bu döneme ilişkin bazı şâiran üyelerine ait belgeler bulunmaktadır. Bunlar, çalışmanın şâiran üyelerine ayrılan bölümünde ele alınacaktır. Fakat bu döneme ait olan eli-

⁴¹ BOA, M-ad, 8176, vrk. 14.

⁴² BOA, MB, 113/ 43.

⁴³ BOA, HH.MH, 881/6.

⁴⁴ BOA, MB, 153/ 121.

mizdeki bir belge şâiran mevcudu konusunda bir fikir edinmemize yardımcı olmaktadır. Hazine-i Hâssâ Defterleri dosya tasnifinde yer alan 1265 Teşrinisânî (Kasım- Aralık 1849) tarihli bu belgede Mâbeyn Şâirlerine 430 kuruş aylık maaş verildiği yazılmaktadır. Birçok belgede şâiran üyelerinin 100 ila 200 kuruş arasında değişen bir miktarda maaş aldıkları görüldüğünden mezkur dönemde dört civarında saz-şâirin sarayda görev yaptığı söylenebilir.⁴⁵

Sultan Abdülaziz dönemine ait elimizde şâiran mevcudunu gösteren bazı listeler bulunmaktadır. Bu listeler şu şekildedir:

1278 ve 1279 [1861- 1863] Yılı Şâirân'da Bulunanlar.

Şâir Başı Selim Ağa ⁴⁶	Aşık Mehmed kulları	Ferâhî kulları
İsmail Ağa kulları	Aşık Hasan kulları ⁴⁷	

1284 ve 1286 [1868/ 1871] Yılları Arasında Şâirân'da Bulunanlar.

Şâir Selimî Baba	Şâir Adnî Efendi	Şâir İsmail
Şâir Hasbî	Şâir Fehmî Efendi	Şâir Gedâyî
Şâir Gülşenî ⁴⁸⁴⁹		

1287 [1871/ 1872] Yılı Şâirân Üyeleri.

Ser- Şâir Selimî Efendi	Şâir Adnî Efendi	Şâir Hasbî Efendi
Fehmî Efendi	Şâir Gedâyî Efendi. ⁵⁰⁵¹	

1290 [1874/ 1875] Yılı Şâirân Üyeleri

Şâir Selimî	Şâir Adnî	Şâir Gedâyî
Şâir Hasbî	Şâir Fehmî ⁵²⁵³	

⁴⁵ BOA, HH.d, 932.

⁴⁶ Maaş kayıtlarında Selim Ağa, Selimî Ağa, Selimî Baba ve Selimî Efendi olarak anılan kişiler büyük ihtimalle aynı kişidir. Bu isim farklılıkların katiplerin yaptığı yazım hatalarından kaynaklanmış olma ihtimali yüksektir.

⁴⁷ BOA, MB, 133/ 73.

⁴⁸ 1284 ve 1286 yıllarına ait maaş kayıtlarını gösteren bir defterden.

⁴⁹ BOA, HH.d, 12445

⁵⁰ 1287 yılına âit bir maaş listesinden.

⁵¹ BOA. HH.d, 18924.

Yukarıdaki listelerden de anlaşılacağı gibi şâiran mevcudu birçok kaynakta ifade edildiği gibi 20- 30 sayısına hiç ulaşmamıştır. Yapılan âşık fasılları esnasında dışarıdan davet edilen saz-şâirlerinin de sarayda bulunması halinde bu rakama belki ulaşılmış olabilir ancak elde olan verilere göre saz-şâiri mevcudunun en fazla yedi sayısına ulaştığı görülmektedir.

Çalışmamızın evvelki bölümlerinde bahsettiğimiz gibi bu sanatçılar tarafından yapılan icrânın mahiyeti ile ilgili elimizde net veriler bulunmamaktadır. Ancak yukarıda bahsettiğimiz dönemin âşık mûsikîsi icrâ şeklinin sarayda da var olduğu ve yapıldığı mekana göre bazı küçük değişikliklere uğramasına karşın ana hatlarıyla bahsettiğimiz minvalde icra edildiği söylenebilir.

II. IV. Şâiran-ı Hâssa Mensupları ve Onlar Hakkında Osmanlı Arşivinde Bulduğumuz Bazı Belgeler

Elimizde Şâiran mensupları ile ilgili bazı belgeler bulunmaktadır. Bu belgelerin bazılarında geçen isimler yukarıdaki listelerde yer almamaktadır. Ancak adlarına düzenlenmiş belgelerden, adı geçen kişilerin Şâiran-ı Hâssa'da hizmet ettikleri anlaşılmaktadır.

Sultan Abdülmecid dönemine ait bir belgede Sâzendegân şâirlerinden Rıfık Ağa'nın vefat ettiği ondan münhal olan maaşın yine şâirandan Adnî Ağa'ya devredildiği yazılmaktadır.⁵⁴ Saz-şâiri Adnî'den Sultan Abdülaziz dönemi evrakları içinde de bahsedildiği görülmektedir. Hazine-yi Hassa Muhasebât dosya tasnifinde olan bir evrakta Adnî tarafından maaşı ile ilgili verilmiş bir istida yer almaktadır. Oldukça kötü bir biçimde yazılmış olan ve bir katip tarafından kaleme alınmadığı belli olan bu yazının bizzat Adnî'nin elinden çıkmış olma ihtimali vardır.⁵⁵

1283(1866- 1867) tarihli bir başka belgede şâirandan vefat eden Ali Ağa'nın Zecriye Hazinesinden verilen 100 kuruş maaşının Adnî'ye bağlandığı belirtilmektedir.⁵⁶

Saadettin Nüzhet Ergun, *Beşiktaşlı Gedâyî* adlı çalışmasında Adnî'yi Gedâyî ile aynı dönemde yaşayan şâirlerin arasında göstermektedir.⁵⁷

Ahmet Şükrü Esen tarafından kaleme alınan Gedâyî adlı makalede verilen Gedâyî'nin sağlığında tanıdığı şâirler için söylediği destanda [Şâirnâme] Adnî'nin ve birçok saz-şâirinin adının geçtiği görülmektedir. Adnî'nin adının geçtiği kita şu şekildedir.

Nimeti, Şefkati, Sâmi, Sadâyî ; Azmî, Râhi, Vehbî, Kâmil, Fedâyî

Adnî, Fehmî, Sabri, Dercî, Gedâyî ; Gibi ehl-i dilin kıymeti de var.⁵⁸

Bu destanda yukarıda ismini verdiğimiz saz-şâirlerinden Fehmî'nin de adının geçtiği görülmektedir. Birçok şâirin adının bulunduğu bu destanda şâirandan pek çok şâirin bulunması

⁵² 1290 yılına ait bir maaş listesinden.

⁵³ BOA, HH. MH, 969/ 104

⁵⁴ BOA, HH.d, 653.

⁵⁵ BOA, HH.MH, 767/39.

⁵⁶ BOA, HH. MH, 71/77.

⁵⁷ Saadettin Nüzhet Ergun, *On Dokuzuncu Asır Saz Şâirlerinden Beşiktaşlı Gedâyî*, Sühulet Kütüphânesi, Tarihsiz, s. IX.

⁵⁸ Haz. M.Sabri Koz, *Ahmet Sükrü Esen'e Armağan*, Özal Matbaası, İstanbul 2009, s. 211.

muhtemeldir. Ancak bu şiirde şâîrlerin mahlasları ile anılmaları sebebiyle arşiv belgelerinde çoğu gerçek adları ile kaydedilmiş şahısların hangilerinin bu destanda yer aldığı tam olarak anlaşılamamaktadır.

Yukarıdaki destanda adı geçen Şâîr Fehmî ile ilgili elimizde bir adet belge bulunmaktadır. Bu belgede Şâîr Fehmî'ye padişahın emri ile 600 kuruş maaş bağlandığı belirtilmektedir. Aynı belgede yukarıdaki listelerde de adı geçen Şâîr Hasbî'ye zamimeten⁵⁹ 200 kuruş maaş ihsan edildiği görülmektedir. Şubat 1282 (Şubat- Mart 1867) tarihli bu belgenin bir başka özelliği de şâîranın Mûsikîâ-yı Hümâyûna bağlı olarak faaliyet gösterdiğini gözler önüne sermesidir. Zira bu belgede söz konusu maaşların bağlanması için Mûsikîâ-yı Hümâyûn kumandanı Osman Paşa tarafından bir ilmühaber yazılması gerektiği vurgulanmaktadır.⁶⁰

Buna benzer bir bilgiye 1287 (1870- 1871)tarihli bir belgede ulaşmak mümkündür. Bu belgede yine yukarıdaki listede adı geçen şâîr İsmail'in maaşının kesildiğinin Mûsikîâ-yı Hümâyûn kumandanı İbrahim Bey tarafından bir yazı ile bildirildiği beyan edilmektedir.⁶¹

Elimizde bulunan bir diğer belgede ise şâîrân mensublarından birinin vefatı bildirilmektedir. Bu şâîr, Sultan Abdülaziz'in saltanatının ilk yıllarında vefat eden şâîr Ferâhî'dir. ⁶² Bu saz şâîrinin vefatıyla ilgili bir başka belgede ise ölümünden hazineye bırakılan 100 kuruş maaşının 50 kuruşunun Ahmet adındaki oğluna bağlandığı görülmektedir. ⁶³ Her iki evrakdan Ferâhî'nin 1279 (1862- 1863) tarihinde vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Belgelerden adından Ermeni kökenli olduğu anlaşılan Kirkor adında bir saz şâîrinin de sarayda görev yaptığı anlaşılmaktadır. Bu şâîrle ilgili elimizde bulunan 1279 (1862- 1863) tarihli belge şâîr Kirkor Ağa'ya iki yüz kuruş maaş bağlandığını göstermektedir⁶⁴.

Mehmet Bayrak *Alevî Bektâşî Edebiyatında Emeni Aşıkları* adlı eserinde asıl adı Garabed Kalfayan olan Lisâni mahlaslı Kayserili bir saz- şâîrinin II. Mahmûd sarayında hizmet ettiğini belirtmiştir.⁶⁵ Ancak bu eserde şâîranda bulunan Kirkor'la ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Bu kitapta Bursalı Kirkor Serveri adlı bir saz şâîri hakkında bazı bilgiler verilmektedir. Ancak elimizdeki belgeler bu çalışmada bahsedilen Kirkor Serveri ile sarayda bulunan şâîr Kirkor'un aynı kişi olduğunu ispatlayacak evsafa değildir. ⁶⁶

Şâîran mensubları arasında kaynaklarda hakkında en çok bilgi bulunan şâîr çalışmamızın ilk bölümlerinde kendisinden bir kaç kere bahsettiğimiz Gedâyî'dir.

⁵⁹ İlave olarak.

⁶⁰ BOA, HH. MH, 756/97.

⁶¹ BOA, HH. MH, 857/72.

⁶² BOA, MB.İ, 18/57.

⁶³ BOA, A. MKT. MHM, 244/28.

⁶⁴ BOA, MB.İ, 18/ 31.

⁶⁵ Mehmet Bayrak, *Alevî Bektâşî Edebiyatında Emeni Aşıkları [Aşuğlar]*, Öz- Ge Yayınları, Ankara 2005, s. 408.

⁶⁶ Bayrak, s. 484.

Yahya Muhtar Dağlı'nın verdiği bilgilere göre Tokat'ta doğmuştur. Ayrıca Dağlı şâirin babasının bir kereste tüccarı olduğunu belirtmiştir⁶⁷. Bazı kaynaklarda Gedâyî'nin asıl adının Ahmet olduğuna dair bilgiler yer almaktadır. Elimizde bulunan bir belge kesin olmamakla birlikte bu bilgiyi kanıtlar mahiyettedir. Mâbeyn-i Hümâyün şâirleri odasına kömür verilmesi amacıyla yazılan bu istidanın altında ser-şâir Ahmed bin Mehmed adlı bir şahsın mührü bulunmaktadır.⁶⁸Gedâyî'nin sarayda bulunduğu dönemlere ait olan bu belge onun asıl adının Ahmed baba adının ise Mehmed olduğunu kesine yakın bir şekilde gözler önüne sermektedir.⁶⁹

İlköğrenimini tamamlayan Gedâyî yirmili yaşlarına gelene kadar babası ile birlikte ticaretle meşgul olmuştur. Yirmili yaşlarının başında tutulduğu kara sevda yüzünden hasta olan şâir bu hatalıktan kurtulması amacıyla arkadaşları tarafından o dönem Anadolu'da çok revaçta olan saz meclislerine götürülmeye başlanmıştır. Gedâyî'nin saz-şâirliğine ilgisi işte bu meclislerde başlar. Mezkur meclislere devam ederek saz çalmayı öğrenen şâire Gedâyî mahlası da böyle bir saz meclisinde tanıştığı bir Bektâşî babası tarafından verilir.⁷⁰

Askere alınan kadar Tokat'ta saz-şâirliğine devam eden Gedâyî, katıldığı bir muharebede esir düşer ve kısa süreli bir esaret hayatının ardından serbest kaldıktan sonra İstanbul'a yerleşir.

Kısa sürede İstanbul'un en mühim saz-şâirleri arasında giren Gedâyî Beşiktaş ve Üsküdâr Çiçekçi'de semâi kahveleri açmıştır. Özellikle Beşiktaş'ta bulunan kahvesi devrin erkânının uğrak yeri olma özelliğini de taşıyan Gedâyî sarayın da dikkatini çekmiş Şâirân-ı Hâssaya alınan şâir Sultan Abdülaziz devri boyunca burada görev yapmıştır. Uzun yıllar boyunca ser-şâir olarak da görev yapan Gedâyî Abdülaziz'in vefatının ardından şâiranın dağıtılması üzerine Beşiktaş'a dönmüş ve 1317 (1899- 1900) yılındaki vefatına kadar saz-şâirliği ve arzuhalcilik yaparak yaşamını sürdürmüştür.

Sadettin Nüzhet Ergun, okumuş bir şâir olarak nitelediği Gedâyî'nin koşma, divan, semâi, yedekli semâi, gazel ve mani gibi birçok edebiyat formunda eserler verdiğini yazmıştır. Ergun ayrıca Gedâyî'nin eserlerinde tasavvufî konuları işlediğini ve ehl-i beyt muhibbi olması hasebiyle Hz. Hüseyin hakkında üç adet mersiye yazdığını da beyan etmiştir.⁷¹

Ayrıca, Ergun Gedâyî'nin birçok eserinin bestelenmiş olması gerektiğini belirtmiştir. Ancak yazar, bu bestelerden hiçbirine rastlamadığını yazmıştır. Ergun Gedâyî'nin "*Esme ey bâd-ı sabâ bir daha cânan ile*" mısraıyla başlayan gazelinin çok meşhur olduğunu belirtmiştir. Bizim Gedâyî'nin eserleri arasında bestelendiğini tespit ettiğimiz tek eseri ise İsmail Demirkıran tarafından bestelenen "*Gönlüm seni sever oldu*" mısraıyla başlayan güftesidir.

⁶⁷ Muhtar Yahya Dağlı, *Bektaşî Edebiyatı'ndan Tokatlı Gedâyî Hayatı ve Eserleri*, Maarif Kütüphanesi, İstanbul 1943, s.3.

⁶⁸ BOA, MB, 153/ 121.

⁶⁹ Bu belgenin bir başka özelliği de mezkur tarihte sarayda şâirlere ait bir daire (oda) olduğunu göstermesidir.

⁷⁰ Dağlı, s. 8-9.

⁷¹ Ergun, s. XII-XIII.

Sonuç

Çalışmamız 19. yüzyılın önemli bir zaman dilimini kapsayan Sultan II. Mahmûd, Sultan Abdülmecid ve Sutan Abdülaziz dönemlerinde sarayda Şâîrân-ı Hâssa adında saz-şâîrlerinden oluşan bir topluluğun mevcut olduğunu gözler önüne sermektedir. Halk müziğinin önemli dallarından olan âşık mûsikîsinin 19. yüzyıl Osmanlı sarayında icrâ edildiği bu çalışma neticesinde belgelerle gözler önüne serilmiştir.

Çalışmamızın bir diğer özelliği Şâîrân-ı Hâssa kurumsal yapısı ve mevcudu hakkında bilgiler vermesidir. Çalışmamızda belgelere dayalı olarak çeşitli dönemlerdeki şâîran mevcutları verilmiştir. Ayrıca Şâîranın bazı mensupları hakkında, yaptığımız arşiv taraması sonucu ulaştığımız belgeler çalışmamıza dâhil edilmiştir. Bu yönüyle çalışmamız ilerleyen dönemlerde Şâîrân-ı Hâssa ve mensupları hakkında yapılacak çalışmalar için kaynak olma niteliği taşımaktadır.

Yapılan literatür taraması sonucunda Şâîrân-ı Hâssa'nın saray içinde yaptığı icrâ hakkında müsbet verilere ulaşmak mümkün olmamıştır. Bu eksiklik dönem İstanbul'unda yapılan âşık mûsikîsi icrâsı hakkında bilgiler verilerek giderilmeye çalışılmıştır. Ancak saray özelinde yapılan icrânın mahiyeti hakkında değişik araştırmacılar tarafından derinlikli çalışmalar yapılmasının gerekli olduğunu vurgulamak isteriz.

Kaynaklar

- Aksoy, B. (2003). *Avrupalı Gezginlerin Gözüyle Osmanlılarda Mûsikî*. İstanbul : Pan Yayınları.
- Artun, E. (2001). *Aşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*. Ankara : Akçağ yayınları.
- Bayrak, M. (2005). *Alevi Bektaşî Edebiyatında Ermeni Aşıkları* . İstanbul: Öz- Ge Yayınları.
- Bayrı, M. H. (1972). *İstanbul Folkloru* . İstanbul : Baha Yayınları .
- Beyânî Mustafa bin Cârullah. (1997). *Tezkiretü'sşuara*. (İ. Kutluk, Dü.) Ankara : Türk Tarih Kurumu.
- Dağlı, M. Y. (1943). *Bektaşî Edebiyatından Tokatlı Gedâyî Hayatı ve Eserleri*. İstanbul : Maarif Kütüphanesi .
- Ergun, S. N. (Tarihsiz). *On Dokuzuncu Asır Şâîrlerinden Beşiktaşlı Gedâyî*. Suhulet Kütüphanesi.
- Evliya Çelebi, (1999). *Seyahatname*. İstanbul : Yapı Kredi Yayınları .
- İnalcık, H. (2010). *Has-bağçede 'Aş u Tarab*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalcık, H. (2003). *Şâîr ve Patron*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Karaismailoğlu, A. (1996). "Selçuklu Sarayında Şiir". V. *Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Seminerleri*. Konya.
- Kaygılı, O. C. (1937). *Semâî Kahveleri ve Meydan Şâîrleri*. İstanbul : Burhaneddin Basımevi.
- Koz, S. (Dü.). (2009). *Ahmet Şükrü Esen'e Armağan*. İstanbul: Özal Matbaası.
- Köprülü, M. (1962). *Türk Saz-şâîrleri III*. Ankara : Güven Basımevi.
- Köprülü, M. F. (1964). *Türk Saz-şâîrleri (19. Yüzyıl Saz Şâîrleri)*. Ankara : Milli Kültür Yayınları.

- Köprülüzâde Mehmed Fuad. (1327), *Hayat Mecmuası*, (Cilt 2, 385). içinde Ankara.
- Köprülüzâde Mehmed Fuad (1331) " Türk Edebiyatında Âşık Tarzının Menşe' ve Tekâmülü" *Milli Tebettualar Mecmuası*, (Cilt, 5, 46), içinde İstanbul.
- Latifi. (2000). *Tezkiretüş'şuara ve Tabsiratü'n Nüzama*. (R. Canım, Dü.) Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Şenel, S. (1991). "Âşık Mûsikî'si". *DİA* (Cilt 3, s. 553- 556). içinde İstanbul: Türk Diyânet Vakfı.
- Şenel, S. (2007). *Kastamonu Âşık Fasılları (Türler/ Çeşitler/ Çeşitlemeler)*. İstanbul: Kastamonu İl Özel İdâresi Yayınları.
- Toker, H. (2012). *Sultan Abdülaziz Döneminde Osmanlı Sarayında Mûsikî*. İstanbul : Marmara Ünivesitesi Sosyalbilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1977). "Osmanlılar Zamanında Saraylarda Mûsikî." *Bellekten*(161), 79-114.
- Ülkütaşır, M. Ş. (1941). "Aşık" . *İslam Türk Ansiklopedisi* (Cilt 1, s. 591-599). içinde İstanbul.

Arşiv Kaynakları

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. İE.SM, 13/1332.*
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. M. ad, 8176, vrk. 14.*
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. MB. 113/ 43.*
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. HH. MH, 881/ 6.*
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. HH.d, 10141.*
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. HH.d , 932.*
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. HH.d, 653.*
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. HH. MH, 767/ 39.*
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. HH. MH, 71/ 77.*
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. MB. İ, 18/ 57 .*
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. MB. İ, 18/ 131.*
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. HH.d, 12445.*
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. HH.d , 18924.*
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi . HH.d, 84.*
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi . HH. MH, 857/72.*
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi . MB, 1537 121.*
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi . HH. MH, 756/ 97 .*
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. H.MH, 969/104.*

Special Poets

Citation / ©- Toker, H. (2014). Special Poets, *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity*, 14 (1), 169-185.

Abstract- *The changes in the court life that had occurred after the Ottoman Dynasty was relocated in Dolmabahçe Palace during the second half of the 19th century had a certain effect on musical life in the court as well. The institutions in service of the court residents were transformed in accordance with the standards of the new court resulting in a fundamentally different organizational structure than that of the previous periods. In this structure, new ensembles performing various musical genres were founded and served under Mûsikâ-yı Hümâyûn. This study focuses on one of these new ensembles that was commissioned to perform minstrel music (âşık mûsikîsi) namely, the Şâîrân-ı Hâssa of which, in this article, we provide information regarding its structure (faculties) and staff based on relevant archive documents. This study has also unearthed some documents from the Ottoman Archives of Turkish Prime Ministry about the members of the said ensemble. In conclusion, this study aims to inform the reader on the performance style of the Şâîrân-ı Hâssa using the limited amount of reference material.*

Keywords- *Minstrel music, minstrel (folk) poet, Ottoman court, Mûsikâ-yı Humâyûn, Mâbeyn-i Humâyûn*